

Breu

Dades i idees

Observatori Social
de les Illes Balears

Universitat
de les Illes Balears

Càtedra
d'Innovació Social
"la Caixa"

Obra Social "la Caixa"

Núm. 8 · Juny 2020 (nova etapa)

Els efectes desiguals del confinament a les Illes Balears

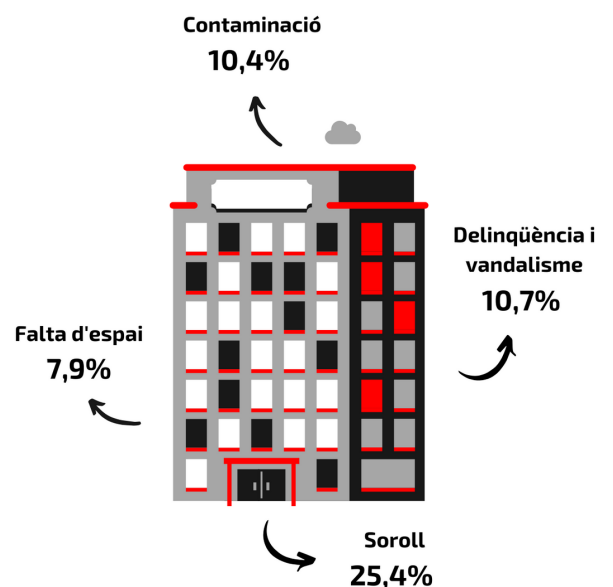
En aquest Breu número 8 analitzem l'efecte desigual que ha tingut el confinament en les llars i les persones residents a les Illes Balears. El Real Decret 465/2020 del 17 de març va establir totes les mesures per la prevenció i contenció de la COVID-19, entre les quals destaca el confinament en les llars i la mobilitat restringida entre poblacions i territoris. Aquestes mesures, valorades positivament per l'Organització Mundial de la Salut, han tingut un impacte molt desigual en les llars, evidenciant inequitats prèvies.

Balears és una de les comunitats amb major nombre de llars amb falta d'espai. Hi ha un nombre important de persones, a més, que tenen tinença insegura de la llar. Un problema particularment apressant a un territori en el qual l'habitatge és un dels factors principals de pobresa i exclusió social. El confinament ha suposat, a més, una refamiliarització de les cures, reforçant rols de gènere i creant situacions molt complicades, en particular, en les llars compostes per una mare sola. A més, la convivència forçada durant tot el dia en el mateix espai i en un context complicat ha augmentat el risc de violència de gènere. D'altra banda, les llars unipersonals, de les quals un gran percentatge són persones majors, han pogut ser un col·lectiu de risc important. Els serveis socials i les xarxes de suport mutu han jugat un paper molt important per a garantir el suport. Finalment, assenyalar que el confinament ha tingut un impacte dramàtic en l'educació en augmentar una bretxa que no és només digital, sinó també en la desigualtat de recursos i capital cultural en les llars. Encara que s'hagin aprovat mesures específiques com la distribució de tablets i Chromebooks, no resolen les limitacions del propi format d'ensenyament en línia.

En el seu conjunt, l'experiència de confinament ens dona senyals clau de punts urgents d'intervenció. Al mateix temps, la incertesa d'un possible repunt de la pandèmia al setembre o octubre ha d'animar-nos a prevenir perquè no impliqui un augment encara major de les desigualtats.

Habitatges precaris i confinament

Segons les dades de l'Enquesta de Condicions de Vida del 2018 (INE, 2019) Balears és, juntament amb Múrcia, Ceuta i Melilla, una de les comunitats amb més falta d'espai a l'habitatge: el 7,9% de la població viu amb aquesta condició a casa seva (percentatge que és del 4,7% al conjunt espanyol).

Els darrers anys l'accés a l'habitatge s'ha dificultat degut a diferents factors, però el més important és l'augment del parc de lloguer turístic i la segona residència en detriment del lloguer com

a residència habitual, el que ha fet molt competitiu el mercat d'habitatge, amb alts preus i contractes per temporades.

Davant un escenari així, l'acceptació de males condicions en l'habitatge és més freqüent, perquè es tracta d'un bé de primera necessitat pel qual les persones estan disposades a acceptar el que puguin assumir, i això genera situacions de vulnerabilitat i precarietat. La COVID-19 ha incidit en aquesta situació de precarietat de l'habitatge creant escenaris molt difícils per a les persones que havien d'estar confinades en aquestes situacions.

El 2018, a Balears, les llars que no presentaven problemes eren un 66,1%; en proporció inferior a la del conjunt espanyol (71,3%). Els problemes més freqüents percebuts pels i les habitants eren, tal com s'observa al gràfic, sorolls, delinqüència i contaminació. Aquesta darrera s'ha d'explicar perquè les capitals de les illes estan molt a prop dels ports i aeroports... I perquè la circulació de cotxes a les illes condueix a la saturació: a Balears tenim una proporció de quasi un vehicle per habitant (quasi 900 per milió d'habitants).

Cal assenyalar que molts d'aquests problemes corresponen a la responsabilitat pública perquè l'accés a l'habitatge digne (i el seu entorn) és un dret que s'ha de garantir i hi ha biaixos que es produeixen en la cura de l'entorn públic, evidenciant clares diferències entre zones, barris, àrees, municipis... El que desemboca en desigualtat. Entre els ODS que marca l'Agenda 2030, n'hi ha un que recull l'objectiu d'encaminar-se a la sostenibilitat de les ciutats (ODS 11): assegurar l'accés i la dignitat de l'habitatge, de la forma més ecològica i justa socialment, acabant amb l'abandó públic dels barris "marginals". S'han de tenir en compte les vulnerabilitats prèvies: les dones, les persones migrades i les persones joves amb pocs recursos materials i situacions precàries tenen més problemes d'accés a l'habitatge i és per aquesta raó que són més proclius a viure en situacions d'amuntegament i/o en habitatges amb dèficits greus i moltes persones han viscut el confinament amb aquestes condicions.

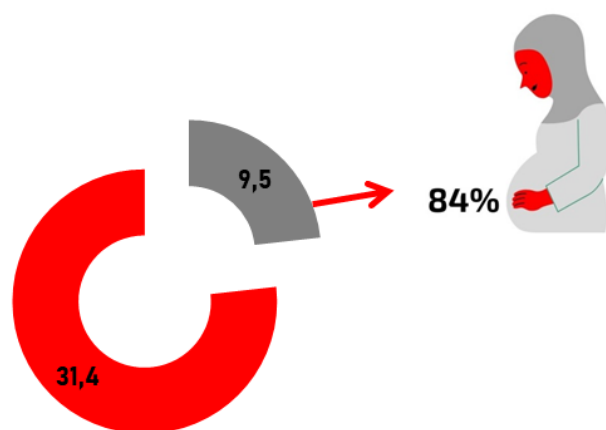
Menors a casa: sobre les espatlles de les mares

Balears és una de les CCAA amb més percentatge de llars compostes per cinc o més persones, amb un 7,6%: només Melilla, Ceuta i Múrcia passen per davant el que fa especialment greu els efectes del confinament en habitatges reduïts i/o que no reuneixen les condicions d'habitabilitat.

Per altra part segons les dades de l'INE, de la Encuesta contínua de hogares 2019, a Balears, com al conjunt d'Espanya, són més comuns les llars formades per parelles amb almenys un fill o una filla, i no podem oblidar que tenir fills i/o filles esdevé un factor de risc de pobresa i/o exclusió, ja que les llars en què viuen menors tenen taxes més altes de pobresa que aquelles llars formades només per persones adultes segons l'informe d'EAPN (2019). La situació és especialment vulnerable en les llars monoparentals i monomarentals, 50% de les quals estan en risc de pobresa i/o exclusió segons el mateix informe (amb un creixement de dos punts percentuals d'aquest últim any).

A Balears, les famílies monoparentals/monomarentals el 2019 eren aproximadament 43.000, un 9,5% del total de famílies, i la majoria, 36.200 famílies, estan sostingudes per dones. Aquest percentatge és molt similar al del conjunt espanyol, on un 81% de les famílies d'aquest tipus son monomarentals. És molt important tenir això en compte, degut a que si només un sou manté tota la família, és probable viure situacions de pobresa i s'ha de recordar que aquesta té rostre femení.

A més a més, l'INE recull que, per tinença de la llar, el 46% de les famílies monoparentals/monomarentals tenen la llar assegurada: completament pagada o heretada; però un 25,3% s'enfronta encara a despeses hipotecàries i un 24,4% paga lloguer, el que significa que hi ha quasi un 50% que pot estar vivint en habitatges insegurs. La inseguretat de l'habitatge concerneix a les altes possibilitats de perdre l'habitatge, tant de lloguer com en propietat, per una fi de contracte o una pujada del cost a la qual no pot fer-se front, o per un desnonament. Cal tenir en compte que Balears es caracteritza per un mercat d'habitatge precari i perillosament excoent: els preus són molt alts, el que dificulta l'accés, i hi ha molts habitatges de dubtoses condicions.

- Famílies monoparentals/monomarentals
- Parelles que viuen amb fills/filles

Ser mare o pare i estar sola/sol a casa amb menor/s a càrrec implica que les tasques domèstiques i els treballs de cura recauen sobre una sola persona adulta. Si a més a més, la persona ha mantingut la feina durant l'Estat d'Alarma la situació es complica; és el que es coneix com la doble jornada (jornada laboral i jornada de feina a casa) que ha afectat sempre a més dones que a homes, per les estructures patriarcals de la nostra societat. De fet, la Federación de Asociaciones de Madres Solteras (FAMS) ha realitzat un sondeig online en territoris de tot l'Estat espanyol sobre la incidència del primer mes de confinament en 545 famílies monoparentals/monomarentals.

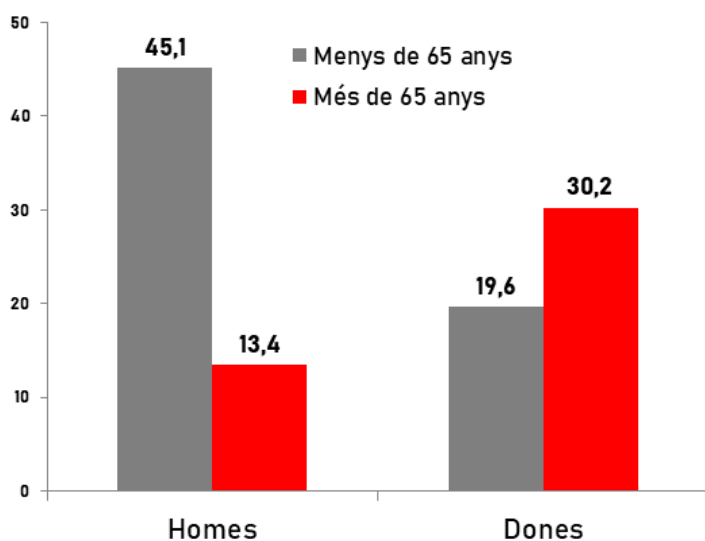
Els resultats de l'estudi apunten que, si bé moltes persones han pogut acollir-se a mesures de teletreball, el 19% ocupava llocs de feina essencials (centres sanitaris, supermercats, assistència social, neteja...), i cap de les dues modalitats s'ha alliberat del treball domèstic. La doble jornada existeix sí o sí en el cas de les famílies monoparentals i monomarentals, i estudis d'opinió, com ara el realitzat a Catalunya, mostren com durant el confinament s'ha incrementat el teletreball, en particular en les dones, i també el temps de dedicació a la cura del fills/filles. FAMOIB (Asociación de Famílies Monoparentals de las Islas Balears) denuncia que les famílies monoparentals i monomarentals han hagut de pal·liar les dificultats de la conciliació laboral amb l'ajuda en les cures per part dels padrins i les padrines, el que en context de COVID-19 suposa un perill, en posar en risc les persones majors.

El risc d'aïllament en persones majors durant el confinament

La solitud en temps de confinament i pandèmia és socialment rellevant: qui abans vivia sol o sola, ara està més sol o sola. El 23,7% de les llars a Balears són llars formades per una persona (ECH 2019, [INE](#)) i al voltant del 65% de les llars unipersonals estan formades per persones que tenen menys de 65 anys: un 45,1% de les llars habitades per homes i un 19,6%, per dones. Però el que més preocupa, en el marc del confinament, és el quasi 45% de les llars unipersonals formades per persones majors de 65 anys. I en particular les persones de més de 80 anys que viuen soles i, que segons l'INE, a Balears són 20.400 llars. La majoria d'aquestes llars són sostingudes per dones (un 30,2% front al 13,4% d'homes), bàsicament perquè les dones tenen major esperança de vida que els homes. En altres paraules les dones de 65 i més anys soles (30.200 el 2019, segons [INE](#)) han sigut un col·lectiu d'especial risc sanitari però també social en aquests moments.

És preocupant perquè les persones grans són les que més cures precisen, en ser més dependents. De fet, moltes d'aquestes són cuidades per altres persones, contractades o no, i amb el confinament aquesta situació es va complicar, tenint en compte a més que les persones majors de 65 anys formen part del col·lectiu de risc. Per altra banda, són també les que en general tenen menors coneixements de tecnologia i pitjor accés a la mateixa, fonamental en el contacte amb els i les altres els dies de confinament i de desescalada, atès que han tingut horaris molt restringits. Segons les dades de l'INE (2018), a Balears, gairebé el 70% de les persones majors de 75 anys no utilitza internet setmanalment i només un 35% l'ha usat alguna vegada, percentatges que, per altra banda, són deu punts superiors als que presenta la resta d'Espanya: només un 25% l'ha utilitzat alguna vegada i quasi un 80% no l'utilitza setmanalment.

Font: INE. Llars unipersonals a Balears, 2019

És important tenir en compte que, tot i que moltes de les llars unipersonals se troben a Palma i en poblacions grans, les llars unipersonals representen una proporció important als pobles envellits de dimensions molt reduïdes. Per exemple, Escorca, Ariany, Estellencs i Banyalbufar tenen més del 26% de la població amb més de 65 anys ([IBESTAT](#)). Com menor és la grandària de la població, més llars unipersonals es troben, el que suposa una preocupació pel que fa a l'aïllament de la gent gran, tot i que, paradoxalment, se pot viure de forma més accentuada l'aïllament en una ciutat, precisament pel fet de viure en solitud al voltant de tanta gent.

A més, cal tenir en compte que, a gener de 2020, 2.816 persones són usuàries de centres residencials públics ([CAIB](#)). L'IMSERSO xifra en 5.110 el nombre total de persones a residències en finalitzar 2019 (públiques i privades). Aquestes persones en residències han patit les restriccions de visites durant el confinament i la primera fase de la desescalada per tal d'evitar la propagació, i això pot tenir conseqüències en el desenvolupament personal i social d'aquestes persones, a més de repercussions en el teixit social pel que fa a l'extensió de les cures, tan importants a una societat com la nostra, on part del benestar recau sobre la família i no tant sobre l'Estat o el mercat com a altres.

La bretxa digital evidencia desigualtats en educació

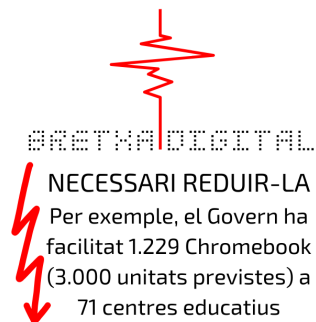
La pandèmia ha implicat un empitjorament de les desigualtats educatives preexistents, atès que el confinament ha suposat no sols una barrera addicional d'accés a l'educació, que ara s'ha de fer a través de mitjans digitals, sinó que també implica la privació per a milers d'infants en contextos socials i familiars de vulnerabilitat d'un espai de socialització i de convivència com és l'escola.

A més, tot i la progressiva reincorporació de la població al seu lloc de treball durant la «desescalada», l'escola ha seguit confinada per motius sanitaris, la qual cosa representa un problema important de conciliació per a moltes famílies, ja que els centres educatius compleixen una funció social latent de guarda i custòdia, més enllà de la funció educativa i socialitzadora.

Un dels principals factors de desigualtat ha vingut de la mà de la digitalització forçada de l'educació a tots els nivells. A les Illes, un 4,8% dels llars no disposen d'un ordinador, segons l'enquesta de condicions de vida de l'INE (2018). A moltes llars, un mateix ordinador s'ha de compartir entre diversos membres d'una família, un factor que afecta totes les llars amb fills i filles a càrrec, incloses les dels i les docents i altres professionals que han aportat els seus propis equips informàtics per seguir teletreballant -cal tenir en compte que el teletreball no està regulat per ara, i la llei de [desconnexió digital](#) és més un mite que una realitat, tot i estar aprovada des de finals de 2018-. Per altra banda, disposar d'una connexió a Internet amb prou ample de banda com per garantir la visualització de vídeos i el seguiment d'activitats per les plataformes virtuals és un luxe lluny de les possibilitats de les famílies més empobrides.

Aprox. 17.000 alumnes de primària i ESO (10%)
amb problemes per assistir a classes
telemàtiques (Conselleria d'Educació)

La bretxa digital és triple, com assenyala [Fernández Enguita \(2020\)](#): d'accés, d'ús i escolar, i està generant desigualtats en l'aprenentatge i desenvolupament de l'alumnat. Centres educatius i entitats socioeducatives, com el cas de [Naüm](#), a Palma, han mirat d'innovar especialment a barriades amb menys recursos, com Son Roca, mitjançant, per exemple, l'enviament dels deures i manualitats a través del telèfon mòbil.

Diversos organismes, com la Defensora de la Ciutadania de Palma o l'Oficina Balear de la Infància i l'Adolescència (abans Oficina de Defensa dels Drets del Menor) han assenyalat un increment d'aquesta bretxa entre infants durant la pandèmia, a partir de les reclamacions i queixes rebudes. Aquest darrer organisme ha fet una enquesta amb 16.000 respostes, on un 60% dels i les menors afirmen haver viscut bé o molt bé el confinament, especialment per l'acompanyament familiar; però com ha recordat el responsable de l'Oficina, més de 4.000 nins i nines diuen haver-ho passat malament. Per tant, s'hi ha de posar fil a l'agulla. Com a indicador, les telefonades rebudes al telèfon d'atenció a la infància gestionat per la fundació ANAR: un 30% han estat possibles casos de violència física o psicològica cap als menors.

S'ha fet evident el conflicte entre docents (representats i representades a través de les seves organitzacions sindicals) i les famílies per la reobertura de les escoles, aparcada per part de l'administració fins al setembre per la manca de garanties de prevenció i seguretat en matèria sanitària, però molt descompensada en relació a altres activitats que fa setmanes han tornat a la normalitat. En especial, les associacions de mares i pares com la FAPA han fet èmfasi en la necessitat d'incrementar amb la «desescalada» el suport educatiu i les activitats de reforç, especialment als nins i nines amb necessitats educatives especials o algun trastorn, però la realitat és que més enllà de l'opció virtual, les escoles només s'han obert a tutories puntuals en casos molt concrets. Les famílies també reclamen que aquest suport per part de l'administració educativa es pugui perllongar durant l'estiu per evitar un aprofundiment en les desigualtats. El setembre és per ara una incògnita, ja que aquests dies el Ministeri d'Educació ha acordat amb les Comunitats el retorn a les classes presencials a partir del setembre, però es fa necessària una reducció de les ràtios per poder complir amb els protocols de seguretat que passa segons els sindicats educatius per l'increment significatiu de les plantilles de docents.

L'altra pandèmia: la violència masclista en augment

El nombre de trucades al 016, el servei telefònic atès per especialistes que ajuda a les víctimes de violència de gènere que denuncien, durant l'any 2020 encara és provisional, atès que es tenen en compte només els mesos de gener, febrer, març i abril. En aquest sentit, segons les dades de la Delegación del Gobierno contra la Violencia de Género, tant les trucades realitzades per part de la usuària com per part de familiars experimenten una baixada entre gener i febrer, però una pujada entre febrer i març, i molt especialment entre març i abril: les trucades efectuades per la usuària s'incrementen de 79 a 147 i les efectuades per familiars, de 34 a 50, el que representa, en comparació amb les dades anteriors al confinament, un augment del 61,2% i del 60%, respectivament.

Per altra banda, entre el 14 de març i el 5 de maig, etapa en què s'ha donat el confinament per la pandèmia de la COVID-19 abans de les fases de desescalada, se varen produir un total de 569 trucades al servei 24 hores de l'Institut Balear de la Dona (IBDona), el que representa un augment del 5% respecte el mateix període del 2019, quan es van registrar 533 telefonades. De totes formes, a aquesta xifra de trucades s'han d'afegir 45 missatges que s'han rebut a través del WhatsApp, la nova línia d'atenció a les víctimes, amb un total resultant de 614 demandes d'atenció, que significa, finalment un 15% més respecte l'any anterior. Si bé el mes de març es van registrar menys denúncies per violència de gènere (140, un 50% menys que durant els mesos anteriors, segons la Policia Nacional), la necessitat d'atenció va augmentar a mesura que s'allargava el confinament: durant la primera quinzena d'abril es varen registrar un 21% més de trucades que la darrera quinzena de març, estabilitzant-se després, amb un augment de l'1% en la segona quinzena d'abril respecte la primera.

016

**+61,2% de trucades per
part d'usuàries i +60,0%
per part de familiars**

**Servei 24h
d'IBDona**

569 telefonades

+

45

**missatges
per WhatsApp**

SAM de Palma: 52 persones ateses (dones i menors)

És significatiu que, segons les dades de la CAIB, el 75% de dones víctimes que s'han comunicat amb el servei 24 hores ho feien per primera vegada, el que pot empènyer a pensar que, o bé no coneixien aquest servei, que s'ha vist reforçat i amb campanyes per promoure el seu ús, o bé no eren conscients de la seva situació, i amb el confinament s'han vist necessitades d'ajuda que tal vegada trobaven en altres indrets quan no hi havia pandèmia.

En aquest sentit, un 18% de les telefonades les ha realitzat alguna persona de l'entorn de la víctima (un 7% més que el 2019), el que pot indicar que la convivència fa més visible el maltractament i la consciència de la situació per part de les persones del voltant. Cal destacar que el 14% de les trucades van acabar derivades al 112 per tal d'activar els protocols d'intervenció. A nivell municipal, el Servei d'Acolliment Municipal de Palma (SAM), ha atès a un total de 52 persones (dones i fills/filles víctimes de la violència de gènere) durant l'Estat d'Alarma, repartides entre els quatre pisos d'acolliment, el casal i l'hostal.

És evident que el confinament és un factor de risc per a les dones que conviuen amb el seu maltractador, que veuen més complicat demanar ajuda, per estar controlades i vigilades per l'agressor durant les 24 hores del dia. Per aquest motiu, el servei del 016 s'ha declarat essencial durant la crisi sanitària, preveient que l'agressió augmentaria davant l'aïllament a què obliga la quarantena i l'increment de la frustració i ansietat que el confinament pot generar (en la part agressora, però també en la víctima).

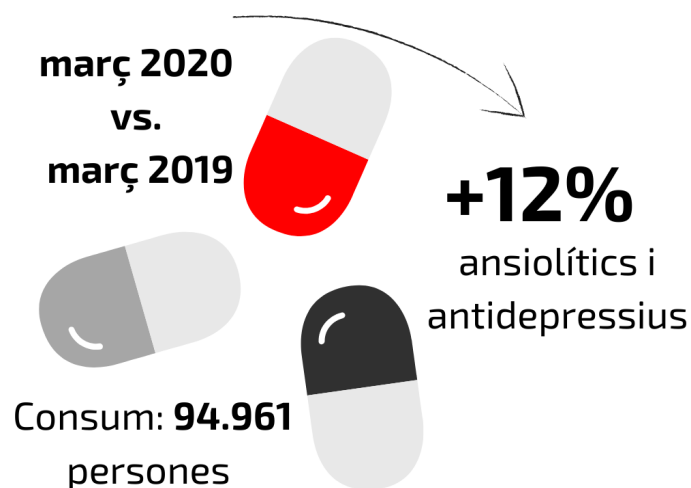
Incertesa, ansietat, angoixa... La salut mental durant la pandèmia

La situació de confinament ha afectat, i està afectant, la salut física de les persones, però també el benestar mental en diferents graus, en funció de les condicions de salut prèvies i de les condicions socials i de context. L'insomni, l'ansietat, l'estrès i també el distrès psicològic són repercussions ben conegudes de les pandèmies (Shah et al., 2020). Un estudi d'àmbit nacional realitzat a la Xina el mes d'abril sobre 52.730 persones enquestades de forma online (Qiu J, Shen B, Zhao M, et al., 2020) revela que quasi un 35% va respondre que havia experimentat distrès psicològic i que les dones són més vulnerables a l'estrès i desenvolupen més desordres d'estrès post-traumàtic.

En l'àmbit balear, un estudi referit a la primera setmana de confinament (Orte, Sánchez, i Vives, 2020), va concloure que un 9,6% de la mostra estudiada (806 persones) presentava criteris compatibles amb distrès psicològic, proporció que, com s'exposa, probablement seria més gran a dia d'avui, havent passat més dies de confinament.

L'augment del distrès té a veure amb la percepció de risc davant la pandèmia i, en aquest sentit, és evident que quan la probabilitat de tenir una persona familiar o coneguda que hagi passat la infecció, l'efecte de distrès és major. No poden passar-se per alt el dolor acumulat, la manca de contacte físic i afectiu, el sentiment de solitud... Emocions a les quals se suma la greu crisi econòmica, anunciada i complida, derivada de la paralització de l'activitat, sobretot del recés en l'activitat per excel·lència de la nostra comunitat: el turisme.

En un context com aquest, el futur econòmic és incert per a molta gent i la incertesa juga un paper molt important en la salut i benestar mental: la por paralitza, frustra, enfonsa i deprimeix. Pel que fa a Balears, existeixen primers indicis de l'augment de les receptes d'ansiolítics i antidepressius,, segons informacions de la coordinació autonòmica de salut mental, representades gràficament, tot i que s'ha de tenir en compte que s'han dispensat medicaments per a varis mesos, i aquest fet pot explicar aquestes dades.:

Cal no oblidar la difícil situació de les persones amb addiccions que no han pogut accedir a les substàncies, o comportaments que necessiten i que possiblement han recorregut a aquest tipus de medicament per pal·liar l'ansietat generada. Tampoc no s'ha de menystenir que el col·lectiu de professionals de la salut que han estat a la primera línia d'atenció sanitària és dels més afectats, com no podia ser d'altra manera, per l'ansietat, l'estrès, l'insomni i altres desordres psicològics.

Els resultats preliminars d'un estudi de la Universidad Complutense referit a la comunitat de Madrid mostren que el 53% dels treballadors i treballadores sanitàries presenten valors compatibles amb estrès post-traumàtic; un 79,5% símptomes d'ansietat i de tipus compatible amb trastorn d'ansietat sever en un 21,2% del total; i un 51,1% ha mostrat símptomes depressius.